

พุทธคยา มหาสังฆาราม

คัดตัดตอนจากหนังสือ
"สุแดนพระพุทธรองค์ อินเดีย-เนปาล"
โดย พระราชรัตนรังษี (ว.ป.วีรยุทธโท)

พุทธคยา มหาสังฆาราม

ปัจจุบันคือ ตลาดพุทธคยา บริเวณที่ตั้งอยู่บนเนินสูงนั้น กล่าวกันว่าเป็นซากของมหาสังฆารามมาในครั้งโบราณ ที่เคยเป็นสำนักที่อยู่อาศัยของพระภิกษุสงฆ์ ถึง ๑,๐๐๐ รูป ตามความที่หลวงจีนเล่าไว้ว่า "พระสงฆ์เหล่านี้ใฝ่ใจในการศึกษา มีมารยาทงดงามตามพระวินัย ในวันหนึ่ง ๆ มีมหาชนทั่วทุกทิศมาชุมนุมเพื่อฟังคำสอนและบริจาคทานกันเป็นจำนวนมาก" พระพุทธศาสนาแบบเถรวาทรุ่งเรืองบนแผ่นดินนี้ ถึงประมาณ ปี พ.ศ. ๗๐๐ ก็อ่อนกำลังลง ดังที่พระพุทธโฆษาจารย์เล่าไว้ ท่านเป็นศิษย์ของพระเวทเตแห่งพุทธคยา มหาสังฆาราม เดินทางไปแปลคัมภีร์พระไตรปิฎกจากภาษาสิงหล กลับมาเป็นภาษามคธ ที่เกาะลังกา

พุทธคยาอยู่ในเขตอิทธิพลของคยาเกษตรมาแต่เดิม ในคยาเกษตรมีสถานที่บูชาของพวกฮินดูที่มาถวายบิณฑ ๑๖ แห่ง คือ ศิวะคยา พรหมคยา เปรตคยา รามคยา ยุธิษฐิตคยา ภีระมะคยา และพุทธคยา เป็นต้น ในคยามหาตมยาเรียกพุทธคยาเป็นโพศคยา หรือธรรมารัตนย์ เมื่อพระพุทธองค์ทรงตรัสรู้ใต้ต้นโพธิ์ ที่นี้ คำว่าโพศคยา จึงเปลี่ยนมาเป็นพุทธคยา

พุทธคยาในปัจจุบัน เป็นบุญสถานและที่ท่องเที่ยวอันมีชื่อของประเทศอินเดีย แม้ว่าชุมชนจะไม่ใหญ่โต แต่พอลถึงฤดูกาลไหว้พระ ประมาณตุลาคม - มีนาคม จะมีนักท่องเที่ยวจากทั่วโลกจาริกมาที่นี่ โดยเฉพาะชาวตะวันตก ภูฐาน จะลงจากภูเขามาปักหลักไหว้พระ สวดมนต์ จุดไฟบูชาเหมือนกับว่าเป็นอาณาจักรของชาวพุทธธิเบตไปชั่วระยะหนึ่ง

มหาเจดีย์พุทธคยา

พระมหาเจดีย์มหาโพธิ์ สันนิษฐานกันว่าพระเจ้าอโศกมหาราชสร้างขึ้นไว้ก่อนขนาดคงย่อมกว่านี้ แต่ด้วยแรงศรัทธาต่อพระพุทธองค์ จึงมีผู้มาต่อเติมเสริมสร้างและบูรณะปฏิสังขรณ์กันต่อมาตามยุคสมัย เช่น ราว พ.ศ. ๖๗๔ พระเจ้าทิวชกะ กษัตริย์แคว้นมคธ ทรงช่วยสร้างเสริมให้เป็นศิลปะต้นแบบ เป็นสถาปัตยกรรมของพระพุทธศาสนาที่มีชื่อเสียงแผ่ไปไกล หลวงจีนถังซำจั๋ง เรียกว่า มหาโพธิ์วิหาร อันเป็นผลิตผลทางสถาปัตยกรรมของอินเดีย มหาวิหารหลังนี้ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงของต้นโพธิ์ในปัจจุบัน

บริเวณมหาโพธิ์วิหารได้กลายเป็นที่สำคัญที่สุด เนื่องจากพระพุทธองค์ทรงตรัสรู้ใต้ต้นโพธิ์นี้ ประกอบกับที่นี้เป็นดินแดนศักดิ์สิทธิ์ที่คนโบราณนับถืออยู่แล้ว เท่ากับว่าบริเวณนี้เป็นแผ่นดินศักดิ์สิทธิ์ที่สุดในโลก

มหาชนทั้งหลายกล่าวกันว่า ที่ต้นโพธิ์ตรัสรู้แห่งนี้ เป็นสะดือของโลก หรือ ปีกวีนากิมณฑล เพราะเป็นที่ซึ่งพระพุทธเจ้าทุกพระองค์มาทรงตรัสรู้ที่นี้ทั้งนั้น และไม่มีสถานที่อื่นจะสามารถรองรับน้ำหนักของการตรัสรู้ได้ โพธิ์รุกขะคือ ต้นโพธิ์นี้ย่อมถือว่าเป็นเสมือนขวัญใจของชาวพุทธทั่วโลก

เมื่อพุทธศตวรรษที่ ๑๓ หลวงจีนท่านได้บันทึกไว้ว่า "ทางตะวันออกเฉียงของต้นโพธิ์นั้น มีวิหารสูงประมาณ ๑๖๐ - ๑๗๐ ฟุต กำแพงเบื้องล่างของวิหารด้านนอก สูงประมาณ ๒๙ หรือกว่านั้น ตัวอาคารทำด้วยกระเบื้อง (อิฐ) สีฟ้า ทาทับด้วยปูนขาว ทุกห้องในชั้นต่าง ๆ บรรจุรูปที่ทำด้วยทองคำมากมาย ตัวตึกทั้ง ๔ ด้าน ประดับประดาด้วยลวดลายอันมหัศจรรย์ รูปไข่มุกที่ร้อยเป็นสายประดับไว้ที่หนึ่ง"

หลวงจีนยังได้บันทึกไว้อีกว่า "ตัวอาคารล้อมรอบด้วยทองแดงชุบ ประดูและหน้าต่างตกแต่งด้วยลวดลายอันวิจิตร ประดับด้วยทอง เงิน มุก และรัตนต่าง ๆ ด้าน ขวาช้ายประตูนอกเป็นชอกคล้าย ๆ ห้อง ด้านซ้ายมีรูปพระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ ด้านขวาเป็นรูปพระไมเตรยโพธิสัตว์ รูปเหล่านี้ทำด้วยเงินขาว สูง ๖๐ ฟุต" คั่นนึ่งแซม ถือว่า วิหารหลังปัจจุบัน แม้จะได้รับการซ่อมแซมและเปลี่ยนแปลงไปบ้างแล้ว ก็คือวิหารหลังเดียวกันกับที่นักจาริกแสวงบุญชาวจีนท่านนั้นได้พรรณานาไว้

พระเจดีย์มหาโพธิ์ประดิษฐานอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงของต้นพระศรีมหาโพธิ์ โดยมีแท่นวัชรอาสน์อยู่ตรงกลาง สูงตามรูปทรงกรวย ประมาณ ๑๗๐ ฟุต วัตถุประสงค์ได้ประมาณ ๘๕ เมตรเศษ ตั้งอยู่บนอาคารรองรับ ๒ ชั้น มีเจดีย์บริวารทั้ง ๔ ด้าน รอบบริเวณ มีเสาหินทรายที่สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าอโศก มีรั้วล้อมไว้อย่างแข็งแรง ปรากฏร่องรอยการบูรณะสืบต่อกันมาหลายยุคโดยเฉพาะสมัยพระสุเมธาธิบดี (ทตตสุทธิ) ดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าอาวาสวัดไทยพุทธคยา ได้นำศรัทธาของพุทธบริษัทชาวไทย บูรณะเสนาหินล้อมรอบพระเจดีย์ และห้องปฏิบัติสมาธิชั้นบนของพระเจดีย์ โดยมีพระราชโพธิวิเทศ (ทองยอด ภูริปาโล) เจ้าอาวาสรูปปัจจุบัน พ.ศ. ๒๕๔๔ เป็นแม่กองงาน พร้อมทั้งติดคอมพิวเตอร์ที่เสาแสงส่องได้สูงถึงยอด

ดรัสร์

ต่อแต่นั้นพระมหาบุรุษทรงเจริญญาณ อันเป็นองค์ปัญญาชั้นสูงทั้ง ๓ ประการ ยังองค์พระโพธิญาณให้เกิดขึ้น เป็นลำดับ ตามระยะเวลาแห่งยามสามอันเป็นส่วนราตรีนั่นคือ ในปฐมยาม ทรงบรรลุปุณนิวาสนาสติญาณ สามารถระลึก อดีตชาติที่พระองค์ทรงบังเกิดมาแล้วทั้งสิ้นได้ ในมัชฌิมยาม ทรงบรรลุดุจปาตญาณ บางแห่งเรียกว่า ทิพยจักขุ สามารถหยั่งรู้การเกิดการตาย ตลอดจนการเวียนว่ายของสรรพสัตว์อื่นได้หมด ในปัจฉิมยาม ทรงบรรลอาสาวิชัยญาณ ทรงปรีชาสามารถทำอาสวกิเลสทั้งหลายให้หมดสิ้นไปด้วยพระปัญญา ทรงพิจารณาปฏิจาสมุปบาท โดยอนโลมและ ปฏิโลม ก็ทรงบรรลุนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ ทรงดรัสร์เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าในเวลาปัจจุสมัย รุ่งอรุณทวย ทรงเบิกบานพระหฤทัยอย่างสูงสุดในการดรัสร์อย่างที่ไม่เคยมีมาแต่ก่อนกาล ถึงกับทรงเปล่งพระอุทานเยียดันหาอันเป็น ตัวการก่อให้เกิดสังสารวัฏทุกข์แก่พระองค์เป็นอนเกชาติได้ว่า "อนเกชาติสสาร" เป็นอาทิ

ความว่า นับแต่ตถาคตท่องเที่ยวสืบเสาะหาตัวนายช่างผู้กระทำเรือน คือ ตัวตณหา ตลอดชาติสังสารจะนับ ประมาณมิได้ ก็มีได้พานพบ ดุจร ตณหา นายช่างเรือนบัดนี้ตถาคตพบท่านแล้ว แต่นี้สืบไป ท่านจะทำเรือนให้ตถาคตอีก ไม่ได้แล้ว โครงเรือนเราก็อ้อเสียแล้ว ช่อฟ้าเราก็อ้อทำลายเสียแล้ว จิตของเราเข้าถึงพระนิพพานอันเป็นธรรมที่ปราศจาก สังขารเครื่องปรุงแต่งใด ๆ ได้ถึงความดับสูญสิ้นไปแห่งตณหา อันหาส่วนเหลือมิได้โดยแท้

ในวาระนั้น อัศจรรย์ก็บังเกิดมี พินมหาปฐพีอันกว้างใหญ่ก็ไหวหวั่น พฤษชาติทั้งหลายก็ผลิดอกออกช่อกงาม ดระการ เทพเจ้าทุกชั้นฟ้าก็แซ่ซ้องสาธุการ ไปรยปรายบุปผามาลัย ถวายสักการะเปล่งวาทว่า พระอรหันตสัมมาสัมพุทธ เจ้าทรงอุบัติขึ้นแล้วในโลก ด้วยปีติยินดี เป็นอัศจรรย์ที่ไม่เคยมีมาในกาลก่อน

ในปฐมสมโพธิกล่าวว่า ในวันที่ทรงดรัสร์นั้น หมื่นโลกธาตทั้งสิ้น ก็ได้มีการตกแต่งประดับประดา แผ่นผ้าธงทิว ทั้งหลายยกขึ้นที่ปลายขอบจักรวาล ทิวสารทิศตลอดพื้นดินจรดพรหมโลก ต้นไม้ดอกไม้ในหมื่นจักรวาลก็ออกดอกออก ผลไปทั่ว ปทุมชนิดที่ลาดันก็ออกดอกที่เรือเถา ปทุมชนิดที่ห้อยในอากาศก็ออกดอกในอากาศ ปทุมชนิดที่เป็นก้านก็ ทำลายพื้นศิลาที่บูชาขอขึ้นซ้อน ๆ กัน หมื่นโลกธาตก็ได้เคลื่อนกลาตไปด้วยบุบผานานพันธุ์ โลกัณทรินกรกกว้าง ๘ พัน โยชน์ในระหว่างจักรวาลทั้งหลาย ไม่เคยสว่างด้วยแสงอาทิตย์ ๗ ดวง ในกาลนั้นก็มิแสงสว่างไปทั่ว น้ำในมหาสมุทรลึก ๘๔,๐๐๐ โยชน์ ได้กลายเป็นน้ำหวาน แม่น้ำทั้งหลายหยุดนิ่งไม่ไหล คนตาบอดแต่กำเนิดได้แลเห็นรูป คนหูหนวกแต่ กำเนิดก็เกิดเสียง คนง่อยเปลี้ยแต่กำเนิดก็เดินได้ บรรดาเครื่องจองจำทั้งหลาย คือ ช่อคา เป็นต้น ก็ขาดหลุดไป

พระพุทธเมตตา

ภายในวิหารพระเจดีย์ มีพระพุทธปฏิมากรที่สร้างด้วยหินแกรนิตสีดำ ในสมัยปาละ ปางมารวิชัย มีอายุกว่า ๑,๔๐๐ ปีเศษ ๆ ทั้งลักษณะและขนาดพอ ๆ กับพระพุทธรูปปางภูมิสัมผัสที่มถากั้ววิหาร นคร กุสินารา ปิดทองเหลืองอร่าม มีเครื่องตั้งบูชาตรงหน้าพระพุทธรูป ที่ชาวไทยเรียกกันว่า องค์พ่อพระพุทธเมตตานั่น มีหินทรงกลมที่ มองเห็นเฉพาะฐาน เจ้าหน้าที่ทำไม้เป็นสี่เหลี่ยมมาครอบไว้

มีการเล่าประวัติพระพุทธรูปนี้ไว้ในบันทึกของหลวงจีนถังซัมจั๋งว่า คราวเมื่อ ศตางกา กษัตริย์จากเบงกอล ได้ เสด็จเข้าไปในวิหารมหาโพธิ์ พบพระปฏิมากรตั้งไว้บูชาองค์หนึ่ง ขณะแรกคิดจะทำลายด้วยมือตนเอง แต่เมื่อได้เห็นพระ พักตร์ของพระปฏิมากรอันเปี่ยมไปด้วยพระเมตตา ศตางกาก็ประหาร์ไม่ลง จึงเสด็จกลับพระนคร ในระหว่างทางจกคิดขึ้น ว่า ถ้ายิ่งให้พระพุทธรูปตั้งอยู่ในวิหารต่อไป พุทธศาสนิกก็คงจะฟื้นฟูสถานที่นี้ขึ้นอีก จึงให้นายทหารผู้หนึ่งทำลาย พระพุทธรูปนั้นเสีย ให้ประดิษฐานรูปพระมหเศวตขึ้นแทนที่ นายทหารผู้นั้นเมื่อมาถึงเฉพาะหน้าพระพุทธรูป ก็ประหาร์ไม่ ลงอีกคนหนึ่ง และรำพึงว่า ถ้าหากทำลายพระพุทธรูปนี้ คงจะต้องตจนกรทหมกใหม่ไปหลายกัปีเป็นแน่ ข้ายังจะหมด โอกาสเกิดทันสมัย พระศรีอริยเมตไตรยอีกด้วย ถ้าไม่ทำลาย พระราชา ก็คงต้องทำลายชีวิตเราและครอบครัวทั้งหมด นายทหาร ผู้นั้นคิดกลับไปกลับมหลายตลบว่าจะปฏิบัติตามพระบัญญัติ หรือขัดพระบัญญัติ

ในที่สุดก็ตัดสินใจว่าจะไม่ทำลายพระพุทธรูป แต่จะต้องซ่อนเสียให้พ้นจากสายตาประชาชน จึงไปตามชาวพุทธ ผู้มีศรัทธามาปรึกษาตกลงกัน แล้วลงมือสร้างกำแพงขึ้นหน้าพระพุทธรูป กันไว้ไม่ให้คนภายนอกรู้ว่าข้างในเป็นที่ ประดิษฐานพระพุทธรูป เมื่อสร้างเสร็จแล้ว จึงเอารูปพระมหเศวตตั้งไว้หน้ากำแพง และกลับไปกราบทูลศตางกาให้ทรง ทราบ

แทนที่ศตางกาจะตีพระทัย กลับหวาดกลัว เกรงว่าจะเกิดเหตุร้ายขึ้นแก่ตน นับแต่นั้นเลยลุ่มปวยมีอาการเจ็บปวด ทัวสรรพางค์กาย ในไม่ช้าก็มีอาการเนือหลุดออกเป็นชิ้น ๆ แล้วสิ้นพระชนม์ด้วยความทรมาน เมื่อศตางกาสิ้นชีพไปแล้ว นายทหารผู้รับพระบัญญัติทำลายพระพุทธรูปได้กลับมายังพุทธคยา และรีบทำลายกำแพงที่กันอยู่หน้าพระพุทธรูปออก ปรากฏว่าตะเกียงน้ำมันที่นายทหารผู้นั้นจุดบูชาพระพุทธรูปไว้ ยังลุกโผลงอยู่เหมือนเดิม

ต้นพระศรีมหาโพธิ์

ต้นพระศรีมหาโพธิ์ สังกวณียสถานที่ตั้งอยู่ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตั้งอยู่ติดกับพระเจดีย์พุทธคยา ด้านทิศตะวันตก ปัจจุบันอยู่ในเขตปกครองของตำบลพุทธคยา จังหวัดคยา รัฐพิหาร ห่างจากแม่น้ำเนรัญชราประมาณ ๒๐๐ เมตร ต้นโพธิ์ ต้นไม้ที่พระพุทธองค์ตรัสรู้ ชาวอินเดียเรียกว่า อัศวัตถ์ หรือ อัสนัตถ์ หรือ ปิปปละ ภาษาละตินเรียกว่า Ficus Religiosa ซึ่งเป็นไม้พันธุ์หนึ่งเท่านั้น เมื่อพระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ภายใต้ต้นไม้นี้ จึงได้ชื่อว่า ต้นโพธิ์ หรือโพธิ์รุกขะ ซึ่งเป็นนามเรียกต้นไม้ตรัสรู้ เช่น พระศรีอารีย์ มีไม้กากทิงเป็นโพธิ์รุกขะ พระกัสสปะ มีไม้ไทรเป็นโพธิ์รุกขะ พระโกนาคม มีไม้มะเดื่อเป็นโพธิ์รุกขะ เป็นต้น

พระศรีมหาโพธิ์ เป็นต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ของชาวพุทธทั่วโลก และดูเหมือนว่าจะเป็นที่ยอมรับว่าเป็น ต้นไม้สัญลักษณ์ของพระพุทธศาสนาไปโดยปริยาย โดยเฉพาะที่พุทธคยาจะมีผู้ให้ความสำคัญไม่ว่าจะเป็นชาติใด ศาสนาใด เมื่อไปถึงจะต้องให้ความเคารพยำเกรง ต้นโพธิ์ปัจจุบันปลูกเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๔๓ (ค.ศ. ๑๙๐๐) มีอายุได้ ๑๒๑ ปี ลำต้นขนาด ๓ คนโอบ สูงประมาณ ๘๐ ฟุต แผ่กิ่งก้านสาขาเป็นร่มโพธิ์ทองของชาวพุทธ ทางรัฐบาลคอยดูแลและเอาใจใส่เป็นพิเศษ มีกำแพงทอกล้อมรอบเป็นสัดส่วน กำหนดเวลาปิด - เปิด เพื่อให้ทราบความเป็นมาของต้นพระศรีมหาโพธิ์ ขอนำเรื่องราวที่น่าสนใจมาให้ทราบเป็นลำดับ ดังนี้

พระแท่นวัชรอาสน์

วัชรอาสน์หรือบัลลังก์เพชร เป็นแท่นหินสี่เหลี่ยม สลักเสลาอลวดลาย ศิลปกรรมเป็นแบบฉบับที่เลิศ อันพระเจ้าอโศกมหาราชทรงสร้างขึ้นไว้ ณ รัตนบัลลังก์ ที่พระพุทธองค์ประทับตรัสรู้ใต้ดวงไม้โพธิ์ ขนาดยาว ๗ ฟุต ๖ นิ้ว กว้าง ๔ ฟุต ๑๐ นิ้ว หนา ๑ ฟุตครึ่ง และสูง ๓ ฟุต การที่ทรงสร้างเป็นแท่นศิลา และเรียกว่า วัชรอาสน์ ก็เพื่อให้เป็นที่น้อมระลึกว่าเมื่อพระองค์ประทับนั่งที่โคนต้นโพธิ์นี้ เพื่อตรัสรู้ พระพุทธองค์ทรงตั้งสัตย์อธิษฐานว่า "แม่หนึ่ง เอ็น กระดูก จะเหลืออยู่โดยเนื้อ และเลือดในร่างกายจะเหือดแห้งไปสิ้นตามที หากไม่บรรลุถึงประโยชน์สูงสุดอันบุคคลจะบรรลุได้ด้วยกำลังของบุรุษ ด้วยความเพียรของบุรุษ และด้วยความบากบั่นของบุรุษแล้ว จะไม่ยอมล้มเลิกเป็นอันขาด" หมายความว่า หากพระพุทธองค์ยังไม่ได้ ตรัสรู้ ก็จะไม่ทรงลุกขึ้นจากที่นี่เลย ปณิธานนี้เป็นการแสดงน้ำพระทัยอันหนักแน่นมั่นคงของพระองค์ราวแท่นศิลา และในที่สุดพระพุทธองค์ก็ทรงบรรลุถึงจุดหมาย คือ ทรงตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ

ปัจจุบันแท่นวัชรอาสน์นี้ ตั้งอยู่ระหว่างพระเจดีย์พุทธคยา อยู่ทางทิศตะวันออกกับต้นพระศรีมหาโพธิ์ อยู่ทางทิศตะวันตก ลักษณะเป็นแท่นสี่เหลี่ยมสลักด้วยหินทรายวางอยู่บนฐานที่ฉาบไว้ด้วยปูน บนพื้นผิวแกะสลัก เหมือนถักหินเป็นดาวสี่แฉก มีบางท่านมองว่าคล้ายเป็นเพชรที่เจียรระในแล้ว มีซีกประดับอยู่ในเรือนแหวน ด้านข้างทั้งสี่ด้าน แกะสลักเป็นศิลปะคล้ายดอกบัว กับพญาหงส์แบบโบราณ และรูปดอกไม้

แท่นศิลาวัชรอาสน์นี้ เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ๑ ใน ๓ ของโพธิมณฑล ที่ผู้ศรัทธาจะต้องได้กราบนมัสการ ความปีติอย่างสูงจักเกิดขึ้นในขณะนั้น ราวกับว่าได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าถึงที่ประทับ และกราบลงตรงอาสน์ที่มีพระองค์ประทับอยู่ กับทั้งนำเครื่องสักการะมาตั้งบูชาบนพระแท่นศักดิ์สิทธิ์นี้ พลังน้อมจิตระลึกว่าได้ถวายเครื่องสักการะถึงพระหัตถ์ของพระพุทธองค์ ณ วัชรอาสน์แล้ว และน้อมจิตรำลึกถึงพระมหาปณิธานอันแรงกล้าที่พระบรมศาสดาทรงบำเพ็ญ ณ ที่นี้ จนบรรลุถึงความรุ่งแจ้งเห็นจริงในสรรพสิ่งของโลก

แม่น้ำเนรัญชรา

แม่น้ำเนรัญชรา ปัจจุบันเรียกกันว่า "นิลาชาน" หรือ "สีลาชาน" มีผู้ให้ความเห็นเป็นสองนัยจากคำศัพท์ที่ว่า เนล ° ชล ° อสสา แปลว่า น้ำเป็นที่ยืนใจ กับ นิลชลายาติ วัตตพเพ เนรัญชรายาติ วัตต ° แปลว่า น้ำซึ่งมีสีเขียว ต้นน้ำแห่งนี้มาจากเมืองสาขาริพช อยู่ทางใต้ของเมืองคยา ห่างจากเมืองนี้ประมาณ ๑๔๐ กม. แม่น้ำที่ไหลจากสาขาริพชมีสองสายสายหนึ่ง คือ แม่น้ำเนรัญชรา อีกสายหนึ่ง คือ แม่น้ำโมหะนี มาบรรจบกันใกล้กับพุทธคยา เมื่อบรรจบกันแล้วเรียกชื่อใหม่ว่า แม่น้ำผลค

แม่น้ำเนรัญชรา จะเห็นน้ำใสไหลสะอาดก็เฉพาะฤดูฝน คือ ระหว่างพรรษาจนถึงประมาณทอดกฐินเสร็จ นอกนั้นน้ำจะแห้งขอด มีแต่ทราย นักแสวงบุญต้องเดินลุยทรายเป็นกิโลเมตร จึงข้ามฟากไปที่อธิษฐานลอยเถาได้ ขณะนี้มีการสร้างสะพานรถบัสข้ามไปได้ การลุยแม่น้ำเนรัญชราจึงลดความสนุกลงไปบ้าง

ในพระพุทธประวัติกล่าวว่า อุรุเวลกัสสปะ มหาสาวกองค์หนึ่ง เดิมเคยเป็นนักบวชประเภทขฤลิ นับถือลัทธินุชาไฟ ถือตัวว่าเป็นพระอรหันต์ สร้างอาศรมสั่งสอนลัทธิของตนอยู่ใกล้ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ตำบลอุรุเวลา เพราะเหตุที่เป็นชาวกัสสปโคตรและอยู่ ณ ตำบลอุรุเวลา จึงได้ชื่อว่า อุรุเวลกัสสปะ ท่านผู้นี้เป็นคณาจารย์ใหญ่ที่ชาวราชคฤห์นับถือมาก มีน้องชายสองคน คนหนึ่ง ชื่อ นทีกัสสปะ อีกคนหนึ่ง ชื่อ คยากัสสปะ ล้วนเป็นหัวหน้าขฤลิ ตั้งอาศรมอยู่ถัดกันไปบนฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ไม่ไกลจากอาศรมของพี่ชายใหญ่ ต่อมาพระพุทธเจ้าได้เสด็จมา ทรงทรมารอุรุเวลกัสสปะด้วยอิทธิปาฏิหาริยาต่าง ๆ จนท่านขฤลิใหญ่คลายพยศ ยอมมอบตัวเป็นพุทธสาวกขอบวชรับบวช ทำให้ขฤลิผู้น้องทั้งสองพร้อมด้วยบริวารออกบวชตามด้วยทั้งหมด ครั้นบวชแล้วได้ฟังพระธรรมเทศนาอาทิตตปริยายสูตรจากพระพุทธเจ้า ก็ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ทั้งสามพี่น้อง พร้อมด้วยบริวารทั้งหมดรวม ๑,๐๐๐ องค์ พระอุรุเวลกัสสปะได้รับยกย่องเป็นเอตทัคคะในทางมีบริษัทใหญ่ คือ มีบริวารมาก

อุรุเวล เป็นชื่อตำบลใหญ่แห่งหนึ่งในแคว้นมคธ ตั้งอยู่ ณ ลุ่มแม่น้ำเนรัญชราเป็นภูมิสถานที่สงบน่ารื่นรมย์ พระมหาบุรุษทรงเลือกเป็นที่บำเพ็ญเพียร ได้ประทับอยู่จนได้ทรงตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ภายใต้ร่มพระศรีมหาโพธิ์ ณ ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ในตำบลนี้ และก่อนหน้านั้นในวันตรัสรู้ ทรงอธิษฐานลอยเถาข้ามภูเขายาสาที่นางสุชาดาถวายในแม่น้ำสายนี้

บ้านนางสุชาดา

เนินดินที่มองเห็นแวดล้อมด้วยหมู่บ้าน ดาลตันโตมิ กองฟางสูงเรียงรายโดยรวมนั้น กล่าวกันว่า เป็นบ้านของนางสุชาดา ธิดาภุมมาแห่งตำบลอุรุเวลาเสนานิคม ผู้ถวายข้าวมธุปายาสอันประณีตแด่พระมหามงกุฎก่อนการตรัสรู้ อยู่ห่างจากฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ประมาณ ๒๐๐ เมตร ปัจจุบันนี้มีสะพานข้ามไปได้เกือบถึงบ้าน นับว่าสะดวกกว่าเมื่อก่อน ที่ต้องเดินลุยน้ำเนรัญชรา หรือลุยทรายโคลนนับกิโลเมตร กว่าที่จะถึงจุดหมาย

บริเวณนี้เรียกกันว่า สุขาฎฐากฎี ลักษณะเป็นเนินดินชันสูงประมาณ ๓ เมตรมองไกล ๆ คล้ายสลับโบราณที่ปรากฏในที่ทั่วโลก หากขึ้นถึงฐานบนจะเห็นว่าเป็นลานกว้าง มีร่องรอยการขุดค้นหาวัตถุโบราณ และมีเศษอิฐหักพังถมพื้นดินอยู่โดยทั่ว ยืนทอดสายตาดูผ่านท้องทุ่งไปทางตะวันออกเฉียงเหนือ จะเห็นเขาดงคสิริที่มีลักษณะเหมือนหัวช้างพาดวงอยู่ หากยกกล้องส่องไปทางตะวันออกเฉียงใต้ จะเห็นต้นขอขपालนิโครธ ที่นางได้ถวายข้าวมธุปายาสกับพระบรมศาสดา ซึ่งเป็นอาหารมื้อที่มีอันนิสงส์มากในกาลก่อนตรัสรู้

ในพระพุทธประวัติเล่าว่า นางสุชาดา เป็นธิดาของคฤหบดีผู้มั่งคั่งในตำบลนั้น ได้เคยตั้งปณิธานบูชาเทพารักษ์ครั้งเมื่อยังสาวว่า ขอให้ได้สามีที่มีตระกูลเสมอกันและขอให้บุตรคนแรกเป็นชาย ครั้นนางได้สามีและบุตรชายสมใจนึก จึงคิดจะหุงข้าวมธุปายาสอันประณีตด้วยเครื่องปรุงทุกประการไปบวงสรวงเทพารักษ์ที่ได้เคยบนบานไว้

ตั้งนั้น ในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ จึงสั่งให้บ่าวไพร่ตระเตรียมทำข้าวปายาสเป็นการใหญ่ และกว่าจะสำเร็จเป็นข้าวปายาสได้ ก็ตกถึงเพลาทึบมืด นางสุชาดาจึงสั่งนางปุลณทาสีหญิงคนใช้ที่สนิทให้ออกไปทำความสะอาด แล้วกวาดที่โคนต้นไม้โคนครุฑฤษัณนั้น เพื่อจะได้จัดเป็นที่ตั้งเครื่องสังเวยเทพารักษ์

นางปุลณทาสีจึงได้ตื่นแต่เช้า เดินทางไปยังนิโครธฤษัณนั้น เห็นพระมหามงกุฎประทับนั่งอยู่ ณ คุงไม้แก่น ผันพระพักตร์ทอดพระเนตรไปทางปราจีนทิศ (ตะวันออก) มีรัศมีพระกายแผ่ชานออกไปเป็นปริมณฑลงดงามยิ่งนัก นางก็นึกทักทอพระหนักแน่นในจิตทันทีว่า วันนี้เทพดาเจ้าลงจากต้นไทรมา นั่งคอยรับข้าวปายาสของสังเวยของเจ้านายด้วยมือที่เดียว นางดีใจรีบกลับมาวิ่งเรือบอกนางสุชาดาล่าละล้ากว่า เทพารักษ์ที่เจ้าแม่มุ่งทำพิธีกรรมสังเวยนั้น บัดนี้ได้มานั่งรออยู่ที่คุงไม้ไทรแล้ว ขอให้รีบไปเถิด

นางสุชาดามีความปลาบปลื้ม กล่าวว่า ขอให้เจ้าเป็นลูกคนโตของแม่เถิด แล้วจึงมอบเครื่องประดับแก่นางปุลณทาสี และให้หยิบถาดทองมา ๒ ถาด ถาดหนึ่งใส่ข้าวปายาสจนหมด มิได้เหลือเศษไว้เลย ข้าวปายาสเต็มถาดพอดี แล้วให้ปิดด้วยถาดทองอีกถาดหนึ่ง แล้วห่อหุ้มด้วยผ้าทองอันบริสุทธิ์ ครั้นนางสุชาดาแต่งกายงามด้วยอาภรณ์เสร็จแล้วก็ยกถาดข้าวปายาสขึ้นทูลเหนือเศียรเกล้าของนาง ลงจากเรือนพร้อมด้วยหญิงคนใช้เป็นบริวารติดตามมาเป็นอันมาก ครั้นถึงต้นไทรเห็นพระมหามงกุฎงามด้วยรัศมีดังนั้นก็มีความโสมนัสเป็นอย่างยิ่ง สำคัญว่าเป็นรุกขเทวดาโดยแท้ เดินยอภกายเข้าไปเฝ้าแต่ไกลด้วยคารวะ ครั้นเข้าไปใกล้จึงน้อมถาดข้าวปายาสถวายด้วยความเคารพยิ่ง

ขณะนั้น บาดรดินอันเป็นทิพย์ ซึ่งขุฎิการพรหมถวายแด่แรกทรงบรรพชา เกิดอันตรธานหายไปจากที่นั้น พระมหามงกุฎก็ทรงเหยียดพระหัตถ์ออกกรับ แล้วทอดพระเนตรดูนางสุชาดา แสดงให้นางรู้ชัดว่า พระองค์ไม่มีบาดระงายข้าวปายาสไว้ นางสุชาดาทราบชัดโดยพระอาการ ก็กราบทูลว่า หม่อมฉันขอถวายทั้งหมด พระองค์มีพระประสงค์ประการใดโปรดนำไปตามพระหฤทัยทั้งหมดเถิด แล้วถวายอภิวัตกรทูลอีกว่า "ความปรารถนาของหม่อมฉันสำเร็จฉันใด ขอสิ่งซึ่งพระหฤทัยของพระองค์ประสงค์จงสำเร็จฉันนั้นเถิด" แล้วนางก็ก้มลงกราบถวายบังคมลากลับเรือนด้วยความสุขใจเป็นล้นพ้น

ดงคสิริเขาน้ำเพ็ญเพียร

ที่เขาดงคสิริทอดยาวมองเห็นแต่ไกล ห่างจากเจดีย์พุทธคยาประมาณ ๗ กม. ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ต้องข้ามน้ำเนรัญชราไป เดินผ่านทุ่งนาโล่ง ๆ และหมู่บ้านเล็ก ๆ ๔-๕ แห่ง จึงจะมองเห็นหน้าผาสูงชันบนที่เขาน้ำเพ็ญยาวเป็นพืดทอดไปไกล หากไม่ไขเพราะความเชื่อมั่นในความเสียสละอันใหญ่หลวงของพระพุทธองค์แล้ว ใครน่าเสียดายของไปริบมาก็ยังจะไม่มองด้วยซ้ำ เพราะกว่าจะเดินถึงก็เมื่อยล้าเหน็ดเหนื่อย นี้เพราะพฤษฐานภาพแท้ ๆ และเพื่อไม่เสียที่ที่เป็นมนุษย์กับเขาชาติหนึ่ง ได้เดินทางไปทุกหนทุกแห่งที่พุทธองค์เสด็จ ถือว่าเป็นโชคลาภอย่างยิ่งในชีวิตของชาวพุทธที่นับถือพระรัตนตรัย

กว่าจะขึ้นถึงปากถ้ำน้ำเพ็ญทศกิริยา ต้องใช้เวลาให้ไม่น้อยกว่า ๓๐ นาที ทั้งที่มีทางขึ้นเป็นหินปูน บางแห่งเสริมด้วยคอนกรีต ซึ่งพระลามะชาวธิเบตพากันสร้างว่า เมื่อขึ้นไปจะมีวัดลามะธิเบต สงฆ์สามเณรอยู่มาก สามารถนั่งพักดื่มน้ำให้หายเหนื่อยแล้วค่อยไปชมถ้ำ ซึ่งเป็นโพรงดิน ๆ ยาวประมาณ ๔ เมตรเศษ กว้างประมาณ ๓ เมตร และสูงก็ประมาณ ๓ เมตรเท่านั้น แยกหินดูน่าทิวโรปลิลลิตไปตั้งไว้ เคยมีชาวพุทธไทยสร้างรูปปั้นพระมหามงกุฎ ปางบำเพ็ญทศกิริยาไว้ในถ้ำ ๑ องค์ ขณะนี้ทราบว่ามีโจรผู้ใจบาปอาราธนาไปแล้ว

สถานที่แห่งนี้เชื่อกันว่า เป็นที่พระมหามงกุฎทรงพำนักระหว่างบำเพ็ญทศกิริยา คือการทรมานพระองค์อย่างแสนสาหัสแบบอัตตกลิมถานุโยค ตามความเชื่อของบุคคล สมัยนั้นว่า สามารถหลุดพ้นได้จริง จึงทรงกระทำทศกิริยาด้วยประการทั้งหลายยิ่งกว่าจะมีฤๅษีหรือดาบสผู้ใดในอดีตได้บำเพ็ญมาแล้ว และในที่สุดทรงอดอาหารจนพระสรีระขุบชืดเศร้าหมอง เหลือแต่หนังหุ้มกระดูก

ชาวบ้านที่มาเลี้ยงวัวและสัตว์อื่น ๆ แยกดินเขาพบปะพระองค์เข้า ก็พากันตกใจทักว่า เดิมพระมหาโพธิสัตว์มีรูปงามยิ่งนัก แต่บัดนี้ดูผอมคล้ำไปสิ้น น่าเอนจอนานัก รวมเป็นเวลาทรงบำเพ็ญทศกิริยาอย่างแสนสาหัสถึง ๖ ปี จึงรู้ว่าเดินทางผิด เป็นทางตัน ที่ไม่อาจนำไปสู่ความรุ่งแจ้งได้

ครั้งนั้นสมเด็จพระอมรินทราบหาราช ทรงกระทำนิมิตหมายด้วยการทรงพิณทิพย์ ๓ สาย ตีถวายเป็นพระบรมศาสดา สายหนึ่งตึงนัก เมื่อตีตกก็ขาดกระเด็นไป อีกสายหนึ่งหย่อนนัก เมื่อตีตกก็ไม่บรรลือเสียง ส่วนอีกสายหนึ่งไม่ตึง ไม่หย่อน ครั้นตีตกเข้าก็ส่งเสียงไพเราะ เป็นที่เจริญจิต

พระพุทธองค์ทรงพิจารณาเห็นแจ้งว่า ทางสายกลางเท่านั้นที่จะช่วยให้มนุษย์หลุดพ้นได้จริง และทรงทราบว่ หลักรวิชาโบราณของพวกพราหมณ์เป็นของเหลวไหลนั่นคือ การทำทุกรกิริยา ทรมานตัวต่าง ๆ นานา มีขมิ้นมาปฏิบัติเป็น หนทางโพธิญาณโดยแท้ จึงควรขบฉันซึ่งภัตตาหาร บำรุงพระสรีระให้อิ่มหนา มีกำลังแล้ว จึงเจริญจิตภาวนาได้ เมื่อจิตใจ สะอาดผ่องใส คิดอะไรก็ปลอดโปร่ง เป็นทางถูกต้องด้วยธรรมชาตินั่นเอง จากนั้นจึงทรงจับบาตรเสด็จโคจรบิณฑบาตใน ความนิคมตั้งแต่ก่อน

การที่พระองค์กลับมาเสวยภัตตาหารบำรุงเลี้ยงร่างกายให้มีเรี่ยวแรง เป็นเหตุที่ทำให้ปัญจวัคคีย์ คือ นักบวช ๕ คน ที่เฝ้าอุปัฏฐากพระมหาบุรุษ เห็นพระองค์สละเสี้ยวซึ่งอุกฤษวิริยะเช่นนั้น เข้าใจว่าทรงสิ้นหนทางตรัสรู้โพธิธรรม หันมา บำเพ็ญตนเป็นคนมักมากในการกินอยู่เสียแล้ว ก็สิ้นศรัทธาเลื่อมใส ละทิ้ง พระองค์ เดินทางไปป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เมื่อปัญจวัคคีย์หลีกหนีไปเช่นนั้น ทำให้พระองค์ทรงบำเพ็ญพรตเป็นเอกเทศได้ จนในที่สุดทรงได้บรรลุพระสัมมาสัมโพธิ ญาณ ณ ภายใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์พุทธคยา

การเดินทางมาที่นี้ต้องทำใจกันให้จงหนัก เพราะลูกหลานชุกชก ตั้งป้อมคอยขอรทาน เรียกว่าตั้งแต่เข้าไปกระทั่งขากลับไม่ยอมลดราวาศอก เรียกว่าคงตั้งเป้าจะขอให้เราหมดตัวให้ได้ หลายนานรำคาญ ปรับทุกข์ว่าเหมือนมาบำเพ็ญทุกกร กิริยา ต้องกอดพินด้วยพินตลอด บางท่านก็คงสนุก ให้ลูกส่งลูกชนปนกับจิตเป็นกุศล ได้จังหวะก็โยนเหรียญไปห่าง ๆ เหมือนก่อนน่าจะเข้าโบสถ์ สรุปลแล้วกลับถึงที่พักโดยสวัสดิภาพ

ยังมีเรื่องน่ารู้ อีกมากมายจาก "สุตตันตปิฎก" ตอนที่ อย่างเช่น

อนิมิสเจตีย์
รัตนจงกรมเจตีย์
การตรัสรู้สัมมาสัมโพธิญาณ
พระพิชิตมาราราช
สัตตมหาสถาน
โพธิบัลลังก์
รัตนขจรเจตีย์
ต้นอชปาลนิโครธ
ต้นมุจลินทร์
ต้นราชายดนะ
ประวัติศาสตร์ที่ต้องจารึก
บทบาทมหันต์
ความเห็นของท่านมหาत्मคานธี
สิทธิปกครองพุทธคยา
พระศรีมหาโพธิ์ (ต้นที่ ๑)
พระศรีมหาโพธิ์ (ต้นที่ ๒)
พระศรีมหาโพธิ์ (ต้นที่ ๓)
พระศรีมหาโพธิ์ (ต้นที่ ๔)
ทำสุปปัตถิฐะ
คยาสิสประเทศ
ขุฎิลนุชาไฟ
วัดไทยพุทธคยา
วัดนานาชาติ
วิษณุบาทที่เมืองคยา
พิธีสารทเมืองคยา
คยา...สู่กาลิ

ติดตาม น่าอ่านได้ จากในหนังสือ นะคะ